

KARÁCSONYI KRISZTINA

A domari *ehe* mutató névmás és a romani *ehe* interakciós mondatszó kapcsolata

A világon beszélt cigány nyelvek három csoportra oszthatók (Hancock 1995): az örmény lomavrenre (Lom), a Közel-Keleten beszélt domarira (Dom), és az európai cigányság nyelvére, a romanira (Rom). Ezen indoárja nyelvek, de különösen a romani és a domari nyelvrokonságának kapcsolata a cigány nyelvekkel foglalkozó nyelvészek figyelmének középpontjában áll, az utóbb említett nyelv 19. századi felfedezése óta (Pott 1846). Míg a domariban nincs névelő, a romaniban – feltehetőleg a görög kontaknyelvvél való hosszas együttélés hatására – a határozott névelő számos alakjáról beszélhetünk (Boretzky 2000: 32):

	M. SG.	F. SG.	PL.
NOM.	<i>o</i>	<i>e, i</i>	<i>o, e, le; ol</i>
OBL.	<i>e, le</i>	<i>e, le; a, la</i>	<i>e, le</i>

Az oláh cigány dialektus három legalapvetőbb névelőváltozatát pedig egy általános nyelvtörténeti tendenciának megfelelően, mi szerint a névelő gyakran (mutató)névmásokból alakul ki, feltételesen – a domariban máig is használt – névmásokból eredeztetik: *aha, ihī, ehe* > *o, i, e* (Boretzky 2000, Sampson 1926: 152). A domari névmások rendszerében (Matras 1999: 27) mind a közelre, mind pedig a távolra mutató névmás többesszámú, nominatívuszi alakja *ehe*, melyből a romani, azon belül is az oláh dialektusba tartozó, szintén többesszámú alakok előtt használatos *e* névelőt eredeztetik.

	Közelre mutató: nom. - obl.	Távolra mutató: nom. - obl.
M. SG.	<i>aha -ēras</i>	<i>uhu - oras</i>
F. SG.	<i>ihī - žra</i>	<i>ihī - ora</i>
PL.	<i>ehe - ēran</i>	<i>ehe - oran</i>

A domari grammatikáját azonban alaposabban megvizsgálva elmondható, hogy a domari mutató névmásoknak semmilyen határozottságot kifejező funkciója nincs (Matras 1999: 27), ami ellenérvként szolgálhat a romani névelők domari mutató névmásokból való eredeztetésével kapcsolatban. Előadásomban én is amellet érvelek, hogy erről a nyelvtörténeti változsról nem lehet szó, mivel egy Baranya megyei oláh cigány – közelebről nézve lovári – csoportnál 2019. nyarán, résztvevő megfigyelés során észleltem egy, az *ehe* mutató névmással hangalakilag teljesen megegyező – véleményem szerint abból származó – nyelvi elemet. Ezt a nyelvi elemet még nem dokumentálták sem az európai, sem pedig szűkebben véve, a magyarországi oláh cigány nyelvjárásokban (Hutterer-Mészáros 1967, Vekardi-Mészáros 1974, Erdős 1989); ennek oka pedig feltehetőleg a vizsgált elem nyelvi szituációhoz kötöttsége, funkciója, pragmatikai viselkedése lehet. A megfigyelt jelenséget – az *ehe* mondatszót – az alábbi (1a-e) példák szemléltetik:

- (1) a. Ehe!
 pro-sentence
 'Hé! / Jé! / Nahát!'
- b. Ehe manuś!
 pro-s. ember
 'Nahát ez az ember(/férfi)!'
- c. Ehe, dikh khote!
 pro-s. néz.imp. oda
 'Jé, nézz oda!'
- d. Ehe o čorro khandino!
 pro-s. a.MASC. szegény.MASC. bűdös.MASC.
 'Lám, a szegény semmirekellő!' (Szó szerint: 'Lám, a szegény bűdös!')

- e. Ehe kako pale či kerel but'i!
pro-s. ez.MASC. meg nem csinál munka
'Nahát ez (az ember) meg nem dolgozik!'

A fenti példák alapján elmondható, hogy az *ehe* a romaniban mondatszó funkciójú: nem bővíthető, de alkothat önálló tagolatlan mondatot, nem toldalékolható, és csak pragmatikai vagy modális jelentése van. Ezen belül a mindig mondatkezdő pozícióban megjelenő elem indulatszóként (1a), és fizikai rámutatással, a szóban forgó (tárgyasított) személyre/eseményre mutató fejmozdulattal kiegészítve, mutató vagy prezentáló mondatszóként (1b-e) van jelen a nyelvben. Az (1e) példa arról tanúskodik, hogy képes közvetlenül megelőzni a *kako* ('ez') mutató névmást is. Úgy gondolom, hogy a fent bemutatott nyelvi elemnek köze van a domariban használt *ehe* mutatónévmáshoz még hozzá olyan módon, hogy a romaniban található mondatszó a domari mutatónévmásból származik; annak alakját ugyan megtartotta, de funkciója megváltozott, „gyengült”. Mivel pedig a romani nyelvben szinkrón is jelen van a megváltozott funkciójú *ehe*, éppúgy mint a már évszázadokkal korábban kialakult *e* névelő, utóbbi nem származtatható az előbbiből.

Felhasznált irodalom

- Boretzky, Norbert (2000): The definite article in Romani dialects. In.: Elšik, Viktor – Matras, Yaron (ed.): *Grammatical Relations in Romani. The Noun Phrase. Current Issues in Linguistic Theory 211*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, 31-64.
- Erdős Kamill (1989): *A ma élő magyar cigány nyelv*, In.: Vekerdí József (szerk.): Erdős Kamill cigánytanulmányai, 139-167.
- Hancock, Ian (1995): On the migration and affiliation of the Dōmba: Iranian words in Rom, Lom, and Dom Gypsy. In: Matras, Yaron. (ed.) *Romani in contact. The history, structure and sociology of a language*. John Benjamins, Amsterdam, 25-51.
- Hutterer Miklós – Mészáros György (1967): *A lovári cigány dialektus leíró nyelvtana*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai, 117. szám, Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- Matras, Yaron (1999): *The state of present-day Domari in Jerusalem*, https://romani.humanities.manchester.ac.uk/downloads/2/Matras_Domari_MLR.pdf, utolsó letöltés helye, ideje: Pécs, 2019.08.28.
- Pott, August F. (1846): Über die Sprache der Zigeuner in Syrien. *Zeitschrift für die Wissenschaft der Sprache 1*, 175-186.
- Sampson, John (1926 [1968]): *The dialect of the Gypsies of Wales*. Clarendon, Oxford.
- Vekerdí József – Mészáros György (1974): *A magyarországi oláh cigány nyelvjárás mondattana*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 135. szám, Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.